

EL VESSANT HISTORICOONOMÀSTIC DE L'AMIC PERE CATALÀ I ROCA

Pere Balañà i Abadía

No és gens fàcil sintetitzar aquestes dues facetes d'en Pere —a voltes entrellacades— en poques línies. Per començar amb un suggeriment, agosarat potser, però fruit del meu modest parer, si no el conegués de fa tants anys, afirmaria amb rotunditat que la Generalitat de Catalunya ha deixat escapar durant vint-i-quatre anys un conseller de Cultura que hi entengués de debò i que dominés les subtilitats de la nostra llengua amb la seva capacitat de raonament savi i fonamentat. Ell, de ben segur, de tarannà tenaç i modest alhora, no hauria acceptat el càrrec; però per preparació, contactes personals molt diversificats, capacitat de diàleg —inclosa la d'escoltar qualsevol mena d'interlocutor—, catalanisme practicant i curiositat il·limitada, pocs “catalans” poden passar-li la mà per la cara. Diguem que ha estat un autèntic ambaixador de la nostra a l'illa de Sardenya, participant actiu en diversos congressos d'història de la Corona d'Aragó, president de l'Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de les comarques del Principat, ànima de la societat catalana d'estudis sobre Colom, membre destacat de la Societat d'Onomàstica des de la seva fundació, a l'inici dels vuitanta, i enllaç eficient entre la Sociedad de Amigos de los Castillos, d'àmbit hispànic, i els afeccionats al mateix tema que viuen a les nostres contrades, etc. En definitiva, en Pere té un “currículum” que li ha permès conèixer pam a pam la nostra geografia i retratar-ne els racons més desconeguts (recordeu que el seu germà Francesc també ho va fer; la formació els venia de família). A tall d'anècdota, entre els milers de diapositives 6x6 —les bones— que conserva acuradament

classificades, n'hi deu haver algunes que recordo bé: un dia, anant amb automòbil cap a Mequinensa, quan faltaven escassos quilòmetres per arribar-hi, em va demanar que paréssim una estona per poder fotografiar una petita “ràpita” que s'enlairava al marge de la carretera i que, en aquella hora, oferia uns contrastos de llum que ell va saber interpretar. Quan, vivint a tocar mateix de la Sagrada Família, observo quasi cada dia l'estàndard turístic de les imatges que en prenen els visitants —amb parents i/o amics inclosos—, sovint recordo aquella estimació amb què Pere Català va copsar diverses perspectives de la petita fortalesa aïllada al bell mig del paisatge.

Com a deixeble de l'historiador, entenent que els seus llibres, articles, estudis, ponències, comunicacions i, àdhuc, força informacions orals seves m'han servit a tall d'(in)formació, haig de reconèixer que el nom de Pere Català i Roca anirà tothora vinculat al contingut i a les imatges d'*Els castells catalans* (Rafael Dalmau, Editor, 1a ed. a partir de 1967, actualment en curs de reedició), vastíssim compendi del nostre passat que s'anava fent, més o menys, mentre en Pere també col·laborava de ferm en la confecció de la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Ambdues compilacions tenien objectius semblants en camps absolutament diferents; però no hi ha dubte que, aleshores, els van assolir. Al pròleg del primer volum d'*Els castells catalans* llegim els mots de Rafael Dalmau i Ferreres (m. 1976): “Calia realitzar aquesta tasca per mitjà d'un equip [...] Com a nucli inicial per anar estructurant l'obra, hem tingut l'ajut de Pere Català i Roca, de Miquel Brasó i d'Antoni Bescós.” Doncs bé, aquest ajut fou molt generós! Qui encara no hagi fullejat els volums resultants, en un món com el d'avui dia, en què les noves tecnologies permeten d'aplegar, mesclar i classificar tota mena de dades, no es pot fer la idea de la quantitat de documentació que s'hi recollí. I això “amb l'ajut” d'un investigador veterà que —ell em perdonarà la indiscreció— continua indexant les obres que publica l'editorial... amb paperets retallats on cada entrada, escrita a mà, es va omplint, també a mà, i amb la màxima eficàcia, dels números de les pàgines escaients!

Ja he fet esment del caràcter gairebé diplomàtic de la tasca històrica d'en Pere. Entre d'altres suports d'aquesta qualificació hi ha el fet que una de les primeres publicacions d'època franquista que reivindicaven de forma subliminal el concepte palès de *Països Catalans* fou el seu llibre *Invitació a l'Alguer actual* (Palma de Mallorca, Ed. Moll, Biblioteca Raixa, 24, 1957, 150 pàgs.). També cal esmentar aquí el notable volum de correspondència que l'autor ha mantingut amb erudits, intel·lectuals i personalitats de Sardenya. Si l'amic ha tingut la paciència demostrada en d'altres aspectes de la seva activitat cultural per tal de conservar totes aquestes cartes, un professor universitari que conegui el seu ofici hi veurà una magnífica tesi de doctorat en potència, perquè la història també s'escola —amb detalls que la Història amb majúscula ignora— a través de les petites confessions quotidianes...

Hem d'agrair a Pere Català i Roca que les seves “històries” ofereixin una dualitat enriquidora: abasten des de la recerca més “acadèmica”, duta a terme als arxius corresponents, fins a una “alta divulgació” traslladada al lector bé en revistes fiables —algunes desaparegudes— dels darrers cinquanta anys (*San Jorge, Castillos de*

España, Boletín de Dialectología Española, etc.), bé en llibres més o menys consultats per persones que només es consideren “afeccionades” a la història i que cerquen una introducció planera a temes concrets. Aquesta no va ser la causa directa de la creació dels *Episodis de la Història* (1960) per part de l'editor Rafael Dalmau i Ferreres, que fa trenta anys eren definits com a “petits volums, generalment divulgatius i sense aparat erudit”. Però quan l'any 1974 s'hi incorporà, amb el número 181, la primera col·laboració d'en Pere, “Extinció del vescomtat de Barcelona”, s'havia modificat el projecte inicial de la col·lecció, que llavors tenia un nombre elevat de subscriptors a tot Catalunya i un sistema “personal” —i molt peculiar— de repartiment i cobrament: el seu nivell havia augmentat i les màximes “autoritats” de la nostra història (Ferran Soldevila, Ramon d'Abadal, Miquel Batllori, Jaume Vicens i Vives, Josep Lladonosa, Agustí Duran i Sanpere, Jaume Sobrequés i Callicó, etc.) ja hi havien posat la seva empremta sense fer-se'n escarafalls.

En aquest marc començà a desenvolupar-se una de les línies d'investigació, la colombina, que ha interessat més en Pere els darrers vint-i-cinc anys. Els seus *Quatre germans Colom el 1462* i *Entorn de Cristòfor Colom* (números 228 i 229 de la col·lecció, respectivament) són, penso, a l'origen de tota una bibliografia especialitzada que, com hem vist i sentit fa poc, sembla que acaba amb la hipòtesi d'un possible “complot d'Estat” castellà contra el Principat. Fins i tot TV3 se n'ha fet ressò recentment! D'una altra banda, i molt a títol personal, em va deixar embadalit *El dia que Barcelona va morir* (6 juliol 985: *al-Mansur*), obra d'un investigador no arabista que va saber conjuminar tota la bibliografia disponible i donar-li el títol exacte amb què les cròniques llatines anomenen el fet, ras i curt! Amb aquesta sotragada de la capital comtal i afegint-hi de manera adequada els esdeveniments dels anys immediatament posteriors, hom va poder “inventar” la celebració institucional del “mil·lenari de Catalunya” (1988). Comprovem així la relativitat total d'una història pensada, escrita —i també manipulada i tergiversada, si escau— gairebé sempre pels vencedors. Però, això, en Pere ho sap molt bé per experiència!

Continuant les seves col·laboracions (moltes conferències, per exemple) amb les entitats i persones que les sol·licitaven, en Pere intensificà el treball dins l'editorial Dalmau i —suposo— devia tenir una satisfacció específica —magistral, podríem dir-ne— quan el seu fill, Rafael Català i Dalmau, es llicencià en història. El tàndem que formen quan es tracta de deixar un original a punt per a la impremta s'ha de viure *in situ*. Els qui hem tingut el privilegi de publicar alguna recerca amb ells, sabem molt bé quin pa s'hi dóna! Les allargassades revisions de galerades semblen curtes perquè són enriquidores. Si en Pere us fa algun suggeriment de correcció, no ho dubteu, és perquè l'ha meditat a fons. Però no parla *ex cathedra*, sinó que argumenta i escolta...

Pel que fa a la dedicació a l'onomàstica, en Pere Català i Roca, al meu parer, l'entén com a indestriable de la història de cada indret i dels seus habitants propietaris. És allò que “el nom fa la cosa” o l'antiga definició de les ciències “auxiliars” de la història que ens ensenyaven a la facultat. Així, tant en la preparació d'*Els castells catalans* com en les diferents obres que consten dins la col·lecció Nissaga (paraula que, per cert,

i com he demostrat sense discussió possible, és un arabisme que “passa” per ser un cultisme català equivalent a ‘família’), *Llegendes de castells catalans*, *Llegendes cavalleresques de Catalunya*, *De cara a la Mediterrània*. *Les torres del litoral català*, *Comentaris a castells catalans i Històries d'En Jaume, rei conqueridor* (respectivament números 2, 5, 7, 11 i 15 de la col·lecció), en Pere ha constatat que és necessari recórrer sempre a l'explicació de l'origen dels noms de lloc i dels de persona. Com ha adquirit aquesta informació? Doncs documentant-se a fons amb la bibliografia dels qui es dediquen vocacionalment a l'onomàstica (dividits entre els “recopiladors conservadors” de la nostra memòria històrica i els “etimologistes filòlegs”) i també aprofitant l'enorme quantitat de dades que ha anat guardant, com a fruit de les seves converses amb gent que coneix bé cada tros de la terra, al llarg d'incomptables viatges i excursions.

En la pràctica de la primera tècnica, abans de la fundació de la Societat d'Onomàstica (1980), en Pere deixava anar algunes notes soltes en revistes i, sobretot, a cada entrada d'*Els castells catalans*. A tall d'exemple, llegiu la citació següent, que pertany al primer text signat per en Pere a *Els castells catalans* (vol. I, pàg. 118a):

EL NOM DE CATALUNYA. [...] Voregem la possibilitat que el nom de Catalunya s'involucri amb l'existència castellera. La qüestió del significat d'aquest nom ha interessat, com no podia ésser menys, a filòlegs i historiadors [...]. No fa gaire [1961], l'actual director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó ha tractat de desbrossar la munió de teories emeses.

Aquí, per consegüent, la referència és Frederic Udina i Martorell, el qual remet bàsicament a les tesis defensades pels erudits Balari, Aebischer i Coromines.

En canvi, articles com “Etimologies populars de castells” (1985) i “Horta de Sant Joan i l'Hospitalet de l'Infant, topònims amb contingut històric” (1992), apareguts al butlletí trimestral de la Societat, són el resultat de l'interès personal i del treball de camp d'en Pere. Avui, si no m'equivoco, mancada encara la bibliografia catalana especialitzada d'un bon diccionari d'onomàstica, recordo amb complaença la comunicació presentada per l'amic a la XLIV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, celebrada a Sant Vicenç de Castellet (Bages) els dies 20 i 21 d'octubre de 2001. Amb el títol “El nom del riu Llobregat en documents dels segles IX-X”, i amb la seva forma espontània, franca i divertida de parlar, tant en privat com en públic, en Pere ens va enriquir amb el neologisme *cliònim* ‘nom explicable pel procés històric’, terme que em sembla més concís i clar que els famosos *topònims viatgers*, tant del gust del mestre Enric Moreu-Rey.

A la fi, aquesta contribució, per ínfima que la considerem, com sempre, és conseqüència de les meditacions meticuloses i rigoroses de Pere Català i Roca, de qui n'esperem en el futur moltes altres. Per sort, ell, que es preocupa sovint per la salut —especialment per la vista— dels qui ens dediquem habitualment a la història i a l'onomàstica, és capaç de consultar tota mena de documents amb una facilitat enlluernadora. Pere! Rep una abraçada ben cordial i que segueixis al peu del canó per molts... molts anys!